

якійсь глухій закутині, щоб зібрати разом тих, що мали бути провідниками в організації. Один такий табір, за наказом крайового керівництва УВО З. Книш організував у 1929 р. в селі Березові за містечком Яблоновом, а ще більший табір він задумував зорганізувати влітку 1930 р. [2; с. 44-45]. Часто такі табори організовувались під прикриттям легальних українських молодіжних спортивних організацій в Галичині (Пласт, “Луг”, “Січ” та ін.).

Немале місце у вишколі увіствів займали такі вправи, як наука конспірації, оборони перед провокацією, техніка слідства, вміння вести себе в поліції і в суді. Важливе значення у забезпеченні УВО від ударів польської поліції належало конспірації. Зокрема, кожен увіств мав своє псевдо та знав обмежене коло членів організації (т. зв. система “трійок” або “п’ятірок”), щоб у разі потрапляння до поліції під тортурами не виказати усіх. За словами відомого діяча УВО-ОУН В. Мартинця, в 1923-1928 рр. конспірація в УВО “була найліпше поставлена й найсильніше бережена, як ніколи перед тим або потім” [3; с. 171].

Навчання молодих членів УВО проводилось і в Львові. Так, бойовик УВО Роман Біда, зізнався на допиті в поліції, що двічі на тиждень протягом півтора місяця у Стрийському парку відбувалось навчання для десяти нових членів організації. Тут невідомі інструктори викладали теорію, а практичні вправи із стрільання вони проводили у Зубрицькому лісі за Персенківкою. Схожі навчання проводились також в парку Кілінського та на Погулянці [4; арк. 156 зв, 162].

Серед теоретичних та практичних предметів, які викладались членам УВО в архівних документах згадуються теренознавство (вправи з картами, планами), наука про вибухові матеріали, що вживаються військами (їх використання, мінування), ручні гранати та мінування за їх допомогою у разі відсутності інших вибухових матеріалів, розвідка (склад армії, методи шифрування інформації, використання телефону та телеграфу), способи прихованого перевезення документів. Також наголошувалось, що дуже важливим аспектом у діяльності членів УВО має бути дисципліна [5; арк. 24].

У листуванні між різними осередками УВО у 1927 р. серед книг, які використовувались для навчання молодих членів згадуються: “Потреба військового вишколу”, “Боеві газети”, “Партизанка”, “Польська армія. Організація і розміщення”, окрім того, увістви користувались статтями, що друкувались в “Українському революціонері” та “Сурмі” [5; арк. 19].

Отже, діяльність Української військової організації була важливим етапом у боротьбі за здобуття української державності. Лише УВО змогла створити дієву структуру як в краї, так і за кордоном та поширити свої впливи серед широких верств українського суспільства. Особливо важливим було те, що УВО зуміла залучити до своїх лав молоде покоління українських патріотів, вишколити його та спрямувати у русло боротьби. Всі ці заходи дозволили УВО взяти активну участь у творенні нової структури - Організації Українських Націоналістів, діяльність якої розпочинає до певної міри новий етап боротьби за становлення Української держави.

1. Кентій А. Українська Військова Організація (УВО) в 1920-1928 рр. Короткий нарис. – Київ, 1998. – 81 с.; 2. Книш З. Дрижить підземний гук. (Спогади з 1930 і 1931 років у Галичині). – Вінніпег, 1953. – 348 с.; 3. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. – Б.м., 1949. – 349 с.+ LXXVI; 4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ). Ф. 371, оп. 1, спр. 48; 5. Центральний державний архів громадських об’єднань, м. Київ (ЦДАГО). Ф. 269, оп. 1, спр. 344.

Нагірняк А.Я.*

Формування та основні напрямки діяльності студентських товариств Західної України другої половини XIX ст.

Важливим фактором громадсько-політичного життя українців Галичини в 60-х рр. XIX ст. стала поява молодого покоління, які пов’язували майбутнє краю з національною традицією та орієнтацією на основний масив українських земель – Наддніпрянську Україну.

* Нагірняк А.Я. – к.і.н., старший викладач кафедри історії, теорії та практики культури.

Саме в цей час на галицькому ґрунті визріла ідея утворення молодіжного товариства “Січ”, яке повинно було займатися перш за все культурно-просвітною роботою.

Перше студентське товариство “Січ” виникло у Львові в 1861 р. і діяло до 1863 р. Студенти-українці навчальних закладів Львова об’єдналися в організацію, члени якої демонстративно носили козацькі шапки, високі чоботи, вишивані сорочки, шаровари, гуцульські сардаки. Для того, щоб виділятися з оточення, молоді люди у народному одязі відвідували лекції, з’являлися на вулицях, у публічних місцях, співали українські пісні, демонструючи в такий спосіб свої симпатії до культури і мови рідного народу. Стихійне зародження патріотичного руху студентської молоді згодом набрало більш організованих форм. Після розпаду в 1863 році цього товариства частина студентів перейшла в інше студентське об’єднання “Мета”, інша, продовжуючи навчання у Відні, згодом створила нове товариство у столиці [1].

Молодше покоління українців було націлене на реальну працю, яка мислилась ним як рух на захист українського етносу, як просвіта широких верств населення і, в першу чергу, галицького селянства. У зв’язку з цим студентство не обмежується Львовом, але і активно заявляє про себе в столиці Австро-Угорської імперії – м. Відні.

Діяльність українських студентів у Відні мала загальноавстрійський резонанс. Тут проводилися збори, влаштовувалися вечірки, численні диспути на політичні теми, відзначення роковин Т.Г.Шевченка. Учасниками цих зібрань нерідко була молодь інших народів Австро-Угорщини, найчастіше це були чеські студенти.

Тяга українських студентів до політичного життя і поява їх перших об’єднань були викликані конституційними змінами 1867 року в Австрії, які оживили надії народів на реальні можливості роботи у національно-культурних об’єднаннях, мало того, австрійський уряд у листопаді цього ж року видав закон про товариства, після чого представники народовського руху відразу розпочали працю над утворенням нової організації.

17 листопада 1867 р. віденське українське земляцтво утворило власну організацію. Вже на перших зборах виявилась непримиренність поглядів між москвофільською більшістю та народовською опозицією. Народовці за прикладом Анатолія Вахнянина і Остапа Волощака залишили зал [2, с.137-138]. Ті, що залишилися, утворили москвофільську організацію “Русская Основа”.

З боку галицьких москвофілів робилися спроби скомпрометувати новоутворену віденську “Січ”. У львівському “Слові” 29 лютого 1868 р. була поміщена стаття анонімного віденського дописувача, в якій січовиків запідозрювали у зв’язках з князем В.Чарторийським з Парижа, який влаштував у Відні польське кореспонденційне бюро і, що ніби-то при його посередництві було утворено “Січ”. Анонімний автор називав організацію – “польсько-українським товариством” [2,с.141].

Віденська “Січ” протистояла натиску москвофільських сил і в наступні роки. Скажімо, до розриву між січовиками й москвофілами дійшло на вечорі, влаштованому 20 листопада 1883 р. усіма слов’янськими організаціями Відня в честь проф. Міклошича. Представник москвофілів Володимир Дудикевич, який тоді очолював студентську організацію “Буковина”, виголосив антиукраїнську промову, чим спровокував присутніх у залі січовиків до різкого протесту. Почалося замішання; гості порозбігалися; вечір на честь великого ученого закінчився прилюдним міжслов’янським скандалом. На другий день управа “Січі” вирішила розірвати усякі зв’язки з москвофілами, про що повідомила й інші слов’янські товариства [2, с.148].

Діяльності “Січі” у Відні сприяли окремі галицькі студенти та молоді службовці, які проживали у столиці. До таких можна віднести і Остапа Терлецького. Саме навколо нього групувалися представники української молоді, частина з яких була політемігрантами зі Східної України, а більшість вихідцями з Галичини, переважно студенти Віденського університету.

Перебуваючи у Відні, Остап Терлецький вступив у товариство, яке в той час не представляло собою ще серйозної політичної організації. Новоутворена організація охоплювала галицьку українську молодь і знаходилася під впливом ранніх галицьких народовців [3].

Поступово в “Січі” виділилися два напрями: одна частина січовиків на чолі з Цеглинським і С.Подолінським продовжувала стояти на старих галицько-народовських позиціях; друга ж група, на чолі з О.Терлецьким, утворила новий напрям, який критично відносився до принципів “народовства”.

Оцінку галицької дійсності і самої “Січі” О.Терлецький дав у виступі на зборах цього товариства в 1873 році [4]. Критикуючи “народовську” молодь, він говорив, що будучи “виплекана на твердих основах галицько-руської моральності, вона не потребує ані європейського образования, ані розуміння питань теперішньої історії. Що їй до того, що там якийсь Дарвін та Геккель зреформували всі галузі природничих наук, що якийсь Секкі доторкався до критичної аналізи сонця, що якийсь Штраус знищив до крихти всі забобони побожних церковних моралістів, що цілі армії соціалістів пруться на всіх кінцях Європи до радикальної переміни всіх відносин людського життя і що все те не нині, то завтра мусить відізватись і в закутках нашої богобоязливої Галичини?” [5].

О.Терлецький викривав також рутенство галицької москвофільської молоді, дорікав їй за те, що вона живе “не для роботи, а для відпочинку”, прикривається “плащиком патріотизму затикаючи дірки там, де не вистачає логіки” [5, с.20]. Ця промова викликала жваві дискусії у середовищі галицької молоді у Відні.

У 1873 році О.Терлецький зустрівся у Відні з М.Драгомановим [6]. Їх відразу об'єднала спільність поглядів з багатьох питань. М.Драгоманов, як і О.Терлецький, виступав за надання “Січі” наукового напрямку. Завдяки опіці М.Драгоманова і старанням О.Терлецького значно збільшилася бібліотека товариства. На адресу “Січі” було виписано такі газети та журнали: “Кіевский телеграф”, “Вестник Европы”, “Древняя й новая Россия”, “Отечественные записки” та ін. [7].

В одному з листів до М.Драгоманова Терлецький повідомляв: “Читальню на рік, від октябрю 1875 до октябрю 1876 року хочемо упорядкувати так, щоби були в ній найважливіші слов'янські газети і хоть трохи найважливіших книжок про етнографію, історію та літературу” [8].

“Молодіж Січова дуже щиро взялась до наукової праці, – заложився клуб математиків і фізиків, заложився клуб медиків” [9].

О.Терлецький у виступах на зборах “Січі” постійно піднімав проблеми соціально-політичного життя українського народу у краї. Головним для звільнення народу він вважав вирішення економічних проблем. “Що варті літературна, як і політична незалежність без незалежності економічної?” – говорив О.Терлецький [10].

Значення О.Терлецького в “Січі” постійно зростало. Пізніше І.Франко писав, що до середини 70-х років О.Терлецький фактично очолював “Січ” і під його впливом була вся молодь цієї організації.

Однак “Січ”, незважаючи на всі зусилля М.Драгоманова і О.Терлецького, не стала суспільно-політичним центром галичан. Пізніше М.Драгоманов писав, що “Січ” зовсім не оправдала надій. На думку М.Драгоманова, який зовсім не мав на меті зробити із “Січі” революційну організацію, “Січ”, могла би зробити набагато більше для всього українського народу і для слов'ян в цілому [11].

Співробітництво О.Терлецького з М.Драгомановим в “Січі” і їх дружба мали велике значення як для самого О.Терлецького, так і для галицького віденського земляцтва. О.Терлецький в листі до М.Драгоманова від 26 травня 1877 року писав: “... шчо усі люде, котрим дорога громадська справа, повинні подякувати Вам, шчо Ви впровадили діло в життя, дали йому теперешній керунок, і шчо ломимо усіх перешкод воно іде добре на перед. Спеціально ми галичане в усему обов'язані Вам коли єсть між нами шчо здорового і доброго, коли єсть нами надія на те, шчо і в Галичині молодіж зрозуміє себе саму, своє положення в народі і свої обов'язки для него, то за се усе мусимо подякувати Вам, Вашому впливови на нас. Вашій енергії і безкористній роботі” [12].

Водночас О.Терлецький та М.Драгоманов працювали над тим, щоби “Січ” жваво відгукувалася на проблеми слов'янства в усій Австро-Угорщині і підросійській Україні. В цьому сенсі вони сприяли тому, що товариство “Січ” діяло до певної міри як загальнослов'янська організація. Що ж до галицьких відносин, то керівництво організації завжди стояло у відкритій опозиції до москвофілів у краї [13].

Діяльність студентського товариства “Січ” у Відні, а також віденських земляцьких українських гуртків “Кружок земляків”, “Поступ”, “Родина” сприяли утвердженню у середовищі української суспільності національних ідей. Утвердження таких національно-культурних ідеалів і можливість їх реалізації для багатьох галицьких інтелігентів у Відні і у Галичині пов'язувалась з

розвитком ідеї січових товариств і січового руху. Одночасно цей рух охопив і українців Буковини.

Проте найбільш активним січовий рух виявився на початку ХХ ст. і був пов'язаний з діяльністю галицького радикала адвоката Кирила Трильовського. Саме йому вдалося надати цьому руху форм товариств гімнастично-спортивного характеру.

1. Довідник з історії України / За загальною редакцією І.Підкови і Р.Шуста. Видання 2 – ге, доопрацьоване і доповнене. – Київ: Генеза, 2001. – С.756; 2. Над синім Дунаєм. Ювілейний збірник університетського академічного товариства “Січ” у Відні / Зредагували д-р Остап Грицай і Теодор Марітчак. – Відень, 1932. – С.137–138. 3. Франко І.Я. З поводу розв'язання товариства “Січ” і “Буковина” у Відні // ЗНТШ. – Т.50. – С.102. 4. Сокурєнко В.Г. Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине XIX века. – Львов. – 1966. – С.216. 5. Франко І.Я. Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріали. // ЗНТШ. – Т.50. – С.20. 6. Кіраль С.С. Стежками Остапа Терлецького // Жовтень. – 1984. – № 12. – С.93. 7. ЦДІА України у Львові, ф.663, оп.2, спр.83, арк. 32 – 34. 8. ЦДІА України у Львові, ф.663, оп.2, спр.83, арк.42. 9. ЦДІА України у Львові, ф.663, оп.2, спр.83, арк.21. 10. Львівська наукова бібліотека НАН України ім.В.Стефаніка (далі – ЛНБ НАН України ім.В.Стефаніка). Відділ рукописів. 11. Лисенко О.Я. Остап Терлецький. // Жовтень. – 1959. – № 5. – С.110. 12. Грушевський М. До некролюгу Остапа Терлецького. // ЗНТШ. – Львів. – 1902. – С.14. 13. Свідченням тому, що у 70-х рр. XIX ст. молодіжні українські організації стали виразно ділитись на москвофільські і народовські може бути приклад Буковини, де у 1870 р. студенти учительської семінарії утворили москвофільський гурток “Согласіє”, а згодом “Братній союз”. Однак протистояння всередині організації привело до ліквідації “Согласія” у 1877 р. // Стоцький С. Наука руської мови в школах середніх на Буковині. – Чернівці, 1894. – С.13.

Хома І.Я.*

Особливості політичної ситуації в Східній Галичині в 60-х роках XIX століття

У 1772 р. після першого поділу Польщі, на землях які відійшли до Австрійської імперії було створено коронний край (адміністративну одиницю) “Королівство Галичини та Лодомерії з Великим князівством Краківським” з центром у місті Львові. До українських етнічних земель відносились Східна Галичина, яка стала сферою розподілу впливів між українцями і поляками, яку останні вважали нероздільною частиною майбутньої польської держави.

На середину XIX ст. українські громадсько-політичні сили виявилися неготовим до децентралізованих перетворень в імперії, оскільки не мали чітко сформованої ідеї, навколо якої могли б згуртуватися різні за своїми поглядами громадсько-політичні сили.

Домінуючі позиції в українському політичному середовищі на 60-ті роки XIX ст. займали “Старорусини” (“святоюрці”), які поєднували русофільські тенденції зі щирою лояльністю до Австрійської імперії і католицької церкви [1, С. 35]. Проте зміни державного устрою імперії в 60-х рр. XIX ст., політичні комбінації уряду, коли на поступки йшли не лояльним (в Галичині українців вважалися лояльними до Відня – авт.), а навпаки найбільш опозиційним (полякам – авт.), не знаходили належного пояснення у старорусинській системі мислення [2, С. 214]. Ця невизначеність стала причиною гальмування в свідомості українців Східної Галичини розуміння конституційних прав та модернізації української суспільно-політичної думки.

На початку 1860-х років на противагу “старорусинам” виходить народовська громадсько-політична течія, основу якої склало молоде покоління української інтелігенції Східної Галичини (К.Горбаль, Ф.Заревич, К.Климкович, Д.Танячкевич, В.Шашкевич і ін.), зі старшого покоління духовними наставниками були депутати галицького крайового сейму Ю.Лаврівський і С.Качала [3, С. 162]. В основі їх діяльності стояло питання визнання опонентами (польськими політичними силами) національної окремішності розділеного між двома імперіями українського народу та рівноправності. Втім не очікуючи підтримки зі сторони австрійського уряду народовці прагнули власними силами досягти національної рівноправності шляхом порозуміння з поляками [2, С.

* Хома І.Я. – к.і.н., старший викладач кафедри історії, теорії та практики культури.